

Милошевић

ХРВАТИ И ЈЕЗИК СРПСКИ.

Милошевић

НАПИСАО

С. М. Д.

Knjižara „MERKUR“
papirnica i antikvarijat
A. VUČIĆ
ZAGREB, Petrinjska ul. 28

У НОВОМЕ САДУ

СРПСКА ШТАМПАРИЈА ДРА СВЕТОЗОРА МИЛЕТИЋА

1895.

многих и многих споменемо само неколико њих, који су универзитетски професори, а који међу тим сваким приликом са свим озбиљно тврде и пишу, да је штокавштина језик хрватски.

Да почнемо одма са господином Армином Павићем, који предаје на загребачком универзитету „хрватски језик“ и „хрватску литературу“. Овај ученик господин професор и академик не само да познаје штокавштину једино као хрватски језик, него чак и за Букове „српске народне песме“ тврди, да су писане језиком хрватским. Шта више њему је чак и говор Србијанаца такође хрватски језик. Враћајући се једном у Загреб из Београда, где је са краљем Миланом говорио језиком српским, он написа у новинама, како краљ Милан врло лепо говори хрватски.

За овим господином дошао би одма господин Таде Смиљчлас и то по важности свога положаја, који заузима и као академик и као председник „Хрватске Матице“, а нарочито као професор хрватске историје на универзитету. Како за Павића, тако и за Смиљчласа не постоји језик српски, него и он зна, да је штокавштина само језик хрватски.

А сад ништа природније, него са ове двојице да пређемо на трећег универзитетског професора, на име на господина Вјекослава Клађа. Колико се нама бар чини, управо је овај господин професор понајоригиналнији од свију осталих. Тако он на пример доказује чак и то, како су сви словенски становници данашње Босне и Херцеговине само зато Хрвати, што говоре језиком хрватским, то јест штокавштином. Говорећи о становништву Босне и Херцеговине, он до душе признаје, да се тамошње становништво не назива Хрватима; док не пориче, да

се многи зову Србима. „Nu jezik — наставља он — тај једини билјег народности, показује и свјedoчи, да је тај народ (т. ј. народ садашње Босне и Херцеговине) hrvatskog porijekla“. („Bosna“ str. 71.) А тај опет језик, којим говори народ Босне и Херцеговине, јесте по истом господину језик хрватски, пошто „svi žitelji slovјenski u Bosni i Hercegovini, bili ma koje vјere, govore јednim јezikom i to hrvatskim.“ („Bosna“ str. 74.) Како је језик Босанаца и Херцеговаца најчистија штокавштина, то су онда Клајићу само зато тамошњи становници Хрвати, јер говоре штокавштином, која је опет хрватски језик.

Ето овако гадну псеудо-науку проносе и протурују међу неуди пук хрватски њихови људи, завађајући их тако са својом најближом браћом Србима. Јер ова псеудо-наука хрватска, да нема Срба и српског језика, и да је штокавштина језик хрватски, већ се код Хрвата стално одомаћила као најчистија истина, те се као такова увукла и у све школске књиге. Из ових књига уче се и многа српска дечица, која полазе комуналне школе. Та Српчад, како у основној тако и у гимназијалној школи, хтели не хтели морају учити, да је штокавштина језик хрватски и да они говоре језиком хрватским, а не српским. Сад она српска деца, која су православне вере, за ту се ова псеудо: наука не ће тако лако примити, јер они имају прилике, да и од своје матере, па и од свога свештеника чују, да је њихов језик српски и да су они Срби.

Али није тако са децом српском католичке и унијатске вере, јер они немајући од никуда прилике да чују, како њихов матерњи језик није хрватски, него српски, постају мало по мало Хрвати, наравно са

свим ненаравним, уметним начином: путем школе и цркве.

Ми добро знамо, да су такови Хрвати, који се стварају путем школе и цркве, најмање Хрвати и да они најмање имају у себи ма чега хрватског. Али нама је и то познато, да се такови људи однарођују од свога Српства и то је оно, ради чега сви Срби без разлике политичких назора и положаја, у којима се налазе, морају одсудно устати и томе лека потражити.

Бацимо ли ма и детимичан поглед само на славонске Србе католике, на тако зване „Шокце“ и „Раце“, видећемо, да је нарочито после развојачења границе, завладао међу њима тако силян анти-српски дух и осећање, да данас немају скоро никаква смисла за своју српску народност. Није тако само у Славонији, него је тако и у Далмацији, па је најпосле тако и у Босни и Херцеговини. Колико је квара српском народу нанела та иста псеудо-наука хрватска, најбоље се види и отуда „što su bosanski klerici (bogoslovi) tek u D j a k o v i upoznali, da su sinovi hrvatskoga naroda“. („Glasnik biskupije bosansko-sriemske“ god. 1881. br. 3.) Ови пак клерици као домаћи синови били су најопаснији за српски народ у Босни и Херцеговини, нарочито пак за тамошње Србе католичке вере.

Најзад како је бивало са босанским Србима католичке вере, тако је почело бивати и са тамошњим Србима мухамеданске вере. Јер колико се знаде, једини мухамеданац, који је рекао за штогавштину, да је језик хрватски, јесте познати Херцеговац Ловро Љубушки. Али и он је то учинио тек

онда, кад је од оца свог одбегао у Далмацију и тамо католички калуђер постао.

Па како је та хрватско-католичка пропаганда почела са овим Ловром и са овим ђаковачким влерицима, тако се ево продужава и данас на све стране. За то смо се ми и лагали пера у нади, да ако је можно изобличимо ту псеудо-науку наше „добро-желеће нам браће Хрвата“.

Пре, него што пређемо на саму ствар, држимо да не ће бити згорег, да испричамо и један догађај, који се лане збио у Загребу.

Једном је један Србин бавећи се у Загребу, дошао у походе хрватском филозофу др. Ф. М. те ту с њиме повео реч између осталог и о језику. Говорили су дуго и опширно, па поред свег напрезања, учени господин доктор баш никако није могао да увери дотичног Србина, да штокавштина није само српски, него и хрватски језик. То страшно разједи господина доктора, те ће овако рећи своме госту Србину :

„Па добро; кад ви хоћете, да је штокавштина само српски језик, онда ми реците, шта смо ми Хрвати, којима је штокавштина матерњи и друштвени језик“. При том му доктор показиваше неку штокавску штампану књжицу религиозног значаја, у којој неки Истранин назива исту штокавштину језиком хрватским. Дотични Србин у место да се као гост овако разјарена домаћина збуни, он му са свим хладно овако одговори :

„Могао је дотични Истранин називати штокавштину како је хтео, па да ипак Хрвати остану као што и јесу од Срба посебан народ. А што данас има и таквих Хрвата, који се у језику не разли-

вују од Срба, то ћете одмах сазнати, ако погледате у списе Људевита Гаја, Шима Љубића, па најзад и у списе Вебера Ткалчевића, који вам је најбоље познат. Како ја, тако и цео остали свет не сумњамо ни најмање, да је штокавщина народни језик српски и само српски; а што данас српским језиком говоре и неки Хрвати, то баш ни најмање не мења ствар. Ако дакле Хрвати мисле, да имају права називати штокавштину именом хрватским само с тога, што се многи од њих служе истом, ја бар мислим, да Срби не би имали ништа против тога. Но у том случају Хрвати би морали јавно признати, да само с тога језик српски зову и хрватским, што се сада њиме и они служе и говоре“.

Доктор бејаше очевидно изненађен оваковим одговором; то га још више раздражаваше, те климајући љутито главом довикну истом Србину:

„Па дакле ми Хрвати немамо свога језика; ми дакле нисмо народ; ми смо као Цигани без свога народњег језика“.

„Не, господине докторе — упаде му наш Србин у реч — ви тако говорећи падате у крајност, јер не само да Хрвати нису као Цигани, него су народ са посебним својим народним језиком. Хрвати имају свој језик, али га сами занемарују и одбацују, усвајајући туђе језике. Међу тим да баш и говорите туђим у место својим народним језиком, ви би ипак остали све дотле Хрвати, догод не би други какав народ постали. Зар није сам Гај, Љубић, па и Вебер признао, како су Хрвати данашњи књижевни језик од Срба узели. Па кад су Хрвати, имајући у књижевности језик српски, ипак остали Хрвати; то

сигурно не ће престати да буду Хрвати ни тога ради, што им је језик српски и језик друштвени“.

За тим се и разиђоше, остајући свако при својој мишљењу.

Ово наведосмо само за то, да читаоци виде и сами, како скучено мисле о језику и први хрватски људи. Па кад такове погледе имају учени доктори и професори на универзитету, онда како ли ће тек о томе судити њихови ђаци, а како тек ђаци њихових ђака?

Свакако по сто пута скученије и конфузније.

III.

До душе правило је, и у свету обично тако и бива, да је народни језик таково обележје дотичног живља, да је неразлучно везан за исту народност. По томе би сваки народ морао имати и свој народни језик; а доследно томе нити би могло бити народа без свога језика, нити опет језика без свога народа. Но показало се, да и у овоме правилу може бити изузетка, на име да може и сасвим обратан бити.

За то ми и мислимо, да је много правилније било рећи, да између осталих битних ознака, које карактеришу изванредан живаљ, као посебан народ у генетичком смислу, на прво место долази народни језик.

Тако бар ми мислимо, тврдо држећи, да језик свакако долази на прво место између осталих народних особина; с том само разликом, што се нама бар чини, да крвно порекло, везано за чувство и осећање дотичног народа ипак долази пре језика.

У толико више има оваково мишљење вероват-

Јосифанак
накоје
Јемели
Робин

а и ипак је једног народа има још право.
јединичке масане је језике, начин живота, обичаји
када се жива, онда држећи свек. —

арод је крхтурско бие и паставља се пугларито
ности, што се може десити, како се у истини да-
нас и дешава, да извештан народ говори са свим
страним језиком као јединим друштвеним и књи-
жевним језиком. И то да се њиме онако исто слу-
жи, као што би се служило својим сопственим —
шта више да и не познаје свога правога народног је-
зика. За то ми и наглашавамо, да језик тек после
порекла долази на прво место, а као једно од нај-
главнијих карактеристичних обележја народних.

Ми већ рекосмо, и ако онако узгред, да може
бити народа, који се у место свога, туђим језиком
служи — и при томе остајемо. Да и не спомињемо
остале народе, то ће нам посведочити и сами Је-
вреји, који данас чак ни у Палестини не говоре сво-
јим правом народним јеврејским језиком, него раз-
ним туђим језицима. Но поред свега тога, нама ни не
пада на памет тврдити, да су они престали да буду
Јевреји, те да су се у оне народе претопили, чи-
јим се језицима сада служе и говоре, као јединим
друштвеним и матерњим језиком. Посматрамо ли
исте Јевреје, који и ако су доста тога задржали од
свог првобитног карактера и типа, ипак морамо доћи
до уверења, да су се веома знатно удалили од сво-
јих првих праотаца. Но поред свега тога ипак су и
данашњи Јевреји још увек као посебан народ, без
разлике на њихове различите домовине и туђе је-
зике, којима се у место свога јеврејскога служе. За
то ми и кажемо, да се не сме узети, да један народ
чини народом само његов народни језик. Догод дакле
један живаљ не изгуби све карактерне особине, које
га чине посебним народом (а не само језик), све
дотле он остаје само свој, и увек посебан индиви-

негатив
као језик

сакман
и ипак

дуум од свију осталих народа, и ако му мањкају извесне битне ознаке. — —

Тек кад се узму сви карактерни знаци једног живља, којима се он од осталих разликује, онда се тек о њима добије прави појам, у ком је оличен посебан карактер дотичног народа. ~~Оно дакле, што чини разлику између два посебна народа, то је оно, што снаја живља једног и истог народа, па ма како био тај живаљ удаљен, раштран и раскомадан. Нити политичке, нити географске, а најмање! пак црвене~~ границе могу бити критерије, по којима се народи деле. По томе је народност искључиво културна индивидуалност, која се оснива на јединству битних народних ознака и — језика, а које немају никакве везе, ни са различним вероисповедањима, нити са различним политичко-државним међама, којима је један и исти народ раскомадан и подељен.

А како је код осталих народа, исто је тако и код Срба и Хрвата; јер што вреди у опће за све народе, то мора вредити и за Србе и за Хрвате.

Управо се не да ни замислити, да они Срби, који не станују на политичком територију, који се зове Србија, само за то нису Срби, што живе ~~редом~~ у Хрватској и Славонији, у Аустрији, у Угарској, у Турској или ређамо у Босни и Ердеговини. Или ~~вар~~ Црногорци само за то нису Срби, што њихова држава није краљевина Србија, него кнежевина Црна Гора. Појам попрајинског имена: Србијанац, Босанац, Хрваћанин, Старо-Србијанац, Далматинац, Славонац и т. д.; или појам држављанства (на име које је државе ко припадник), то су чисто географски и политички појмови. То су управо карактерне ознаке појединих политичких народа, али то нема никакво-

to Koya o
the mone

ве везе са појмом извесног народа у генетичком смислу.

Појам народа политичког већином је везан за териториј, па као појам старијега доба уступа место посве новијем појму, појму држављанства.

Можемо дакле са свим слободно рећи : да је појам држављанства у главном потпуно идентичан појму политичког народа.

За то, нити име покрајинско, нити пак име дотичне државе апсолутно се не могу узети као карактеристичне ознаке једног посебног народа.

III.

Што се тиче порекла народа српскога, то нико није ни покушао осумњичити, да Срби нису посебан словенски народ, као год што су и Руси и Чеси и Пољаци, и као што су остали народи словенски. Исто се тако нико није усудио (наравно озбиљно) доказивати, да Срби нису прави правцати и посебан народ, у потпуном смислу и значењу те речи.

Кад су дакле Срби посебан народ и кад нико не сумња, да постоји један словенски народ, који се зове Србима, и који се служи својим посебним народним језиком — онда ваља видети и то, какав је и који је то народни српски језик?

Сасвим једноставно дознаћемо за прави матерњи и народни језик Срба, дакле за језик српски, ако погледамо, који је тај језик, којим се Срби као искључивим својим језиком служе.

Пре свега језик, којим сви Срби говоре, искључиво као својим народним и матерњим језиком, без разлике политичких и географских ме-

ђа јесте „штокавштина“. У групи словенских језика, овамо доле међу јужним Словенима, постоји једно словенско наречје, које се зове штокавштина. А то је онај говор, који на сваком месту захтева **што** и **шта** онде, где остали југословенски народи требају **на**, **ча** и **ца**. Тим наречијем говоре сви Срби ма где били, и то увек једнако као јединим својим народним језиком. За други говор народ српски не зна, нити се другим говором служи, па по томе су Срби од увек овај штокавски говор сматрали својим језиком ~~и~~ језиком српским, као што и данас чине.

Да ли су Срби још онда, док су били у опће у словенској заједници, говорили опће словенским или обратно својим посебним језиком, као и данас што раде, то се за извесно не може тврдити. Поглавито с тога не, што је и опће словенски, као и језик српски, и као сваки други језик, претрпео многу и многу промену у свом развиту. Тога се ради ни то не може тврдити, од када баш Срби говоре оваким језиком, како га ми данас имамо; ~~то јест не зна се, да ли су Срби говорили овим својим данашњим језиком још од првог досељења у оне крајеве, где их како Порфирогенита, тако и сви остали домаћи и страни писци налазе. Судаћи по писаним споменицама, за које се данас знаде, једно је само извесно, а то је: да српски народни језик није употребљаван пре XII. века. Тек из тог века почињу најстарији писани споменици, писани језиком српским. За то у место сваког другог доказивања, најбоље ћемо учинити, ако прегледамо старинске споменике, који су писани штокавштином, а из којих би тек могли закључити, од када Срби говоре~~

посебним својим језиком и шта су они управо сматрали за свој народни, за свој српски језик.

Почећемо тако са босанским споменицима и то само за то, што из Босне потичу најстарији споменици, писани штокавштином. Од свију најстарији српски споменик, писан, не на српско-словенском, него на чисто српском језику јесте повеља Кулина, бана босанскога. Та повеља писана је године 1189. дакле у другој половини XII. века, а писана је ћирилицом и штокавштином, која је са малим изменама онога доба у свему скоро била једнака са данашњом штокавштином. У тој повељи, која је упућена Дубровчанима, нема ни једног места, где би изрично стојало, да је језик, којим је иста писана, језик српски. Но како је та Кулинова повеља писана истим језиком, којим се и у то, и у доцније још доба после ње писало по свима српским покрајинама, — то ћемо потражити друге и доцније српске споменике, који ће нам показати и доказати: да је језик, којим је Кулинова повеља писана — језик српски.

IV.

Останимо баш код Босне и Ерцеговине, па погледајмо старе писане споменике, који су после Кулина писани, такође од Босанаца и Ерцеговаца и то без разлике вере и писменице.

II Узећемо на прво место повеље, које је издао Матија Нинослав, такође бан босански. Узимамо његове повеље у толико радије, што баш он долази за босанског бана непосредно и одмах иза Кулина. Као и бан Кулин, тако је и исти бан Матија Нинослав, подељивао повеље Дубровчанима. Године 1234. и 1240. издао је Матија две повеље, којима

потврђује Дубровчанима сва она права, која су још од Кулина задобили и уживали. Те су се две повеље, хвала богу сачувале, те тако из њих можемо данас сазнати, како је овај босански владар сматрао себе и своје Босанце, а како опет језик, којим су Босанци тада говорили.

У првој повељи стоји између осталог и ово: „Оу име оца и сина и светога духа аминъ, азъ рабъ божи Матѣи Нинославъ, бан босански, велики кле се кнезоу доубровчкомоу Жанъ Даньдулоу и всеи општинѣ доубровчкои, та комъ смъ се клетвю клелъ, какомъ се е банъ Коулин клелъ: да ходе власи свободно, како соу у бана Коулина ходили... и ако вѣроуе сръблинь влаха, да се при прѣдъ кнеземъ, ако вѣруе влахъ сръблина, да се при прѣдъ баномъ“... („Monumenta serbica“. XXX. Fg. Miklosich).

У другој његовој повељи стоји опет ово: „ако сѣ развратитѣ сѣ кралѣмъ рашьки, да васѣ не дамъ, ни вашѣ добитекъ, паче да ви у храну сѣ всѣмъ вашинѣ добитвомъ... и сѣ още: ако вѣрује сръблинь влаха, да сѣ при предъ кнеземъ дубровъчкимъ, и ако верује влахъ сръблина да се при предъ баномъ и иному влаху и иному сръблину да не исьма и да сѣ некоя кривина међу ни чини... и да нѣ нивѣрѣ изьма на инаго сръблина ни на инаго влаха, лише на самога исьца“... („Monumenta serbica“. XXXV.).

И из прве и из друге повеље, цосве лепо и разговетно видимо, како бан босански Матија Нинослав сматра Дубровчане за „влахе“, док су му његови Босанци Срби. Узмемо ли Даничићев речник, видећемо, да је реч „влах“ била име за човека романско-латинског порекла; или за Србина, који се

је искључиво пастирством по шумама бавио. Пошто су Дубровчани били трговци и пошто нису живели по шумама од пастирења, него су обратно живели од трговине и по градовима — то су Дубровчане само зато сматрали у Босни као „влахе“, што су већином били латинског порекла и што су сви били искључиво католичке вере. Дакле зато, јер су Дубровчани католичко-латинске вере и што су већином латинског порекла у Босни и Ерцеговини сматрали су их за „влахе“.

Босанце пак, како смо видели, сматра Њихов владар да су Срби. По томе су дакле год. 1234. сви становници Босне били Срби. А Србима извесно нису могли преко ноћ постати, те је сасвим природно, да су још и за владе бана Кулина године 1189. такође били Срби, као год што су морали бити Срби и пре Кулина.

Ми не сумњамо, да ће се наћи и таквих људи, који ће тражећи и овде длаку у јајету, доказивати, да је тако о Српству Босанаца мислио само Матија Нинослав, онако на своју руку, те да тобож из тога не излази, да се је и сам народ тако сматрао. Али шта могу обични људи против глупости, кад глупост и боговима доста бриге задаје. Држимо дакле, да није згорег напоменути и то, да је исти овај бан у сасвим озбиљном непријатељству био, са тадашњим рашко-српским владарима, што се донекле и из ове друге његове повеље лепо види. А сем тога је био мачи Матија, прво патарен, па онда католик, какав је и остао — те је шта више важио као особити бранич католицизма и папства у Босни.

Такав владар, а у оваковим околностима, најмање би имао разлога сматрати Босанце Србима, кад

они у истини не би такови били. И то Срби, у свему једнаки како оним Србима у Рашки, тако и свима осталим Србима, који су живели изван политичких граница Босне. ~~Нема дакле никакве сумње да су се Босанци сматрали Србима, како под баном Кулином тако и под баном Матијем Нинославом.~~ А пошто је бан Кулин из XI. и XII. века, то онда нема сумње ни у томе, да су Босанци од увек били само Срби, како их и историја познаје.

~~После бана Матије Нинослава, дошао је за босанског владара бан Матија Стјепан.~~ И од овога бана остала је једна повеља, коју је он год. 1249. даровао такође Дубровчанима. Навешћемо и из те повеље нека места, како би се видети могло да су и за његовог доба Босанци били Срби. Та његова повеља гласи: „азъ Матеи Стѣпанъ по милости божје велики бавъ босјенъски съ моповъ братиовъ и с моими болъарами каљнемо се тебе Јакову Дальфину, кнезу дубровъчъкому да ви стоимо у вечъни и твердъ миръ и сѣшче: ако веруе серблин влаха да се при предъ кнеземъ дубровъчъкимъ, и ако и ако вѣруе влахъ серблина да се при пред баномъ, и иному серблину да не исъма и да не никѣре изъма на иваго серблина ни на иваго влаха“ („Monumenta serbica“. XXXIX.)

Од свију доведе наведених старих писаних споменика босанских нема ни једног, који би био писан другачијим језиком од онога, којим је писана повеља Кулина бана. Језик је дакле један; писан је у једној и истој државној области, а од владара који су владали једним те истим народом — народом српским. ~~Има до душе босанских споменика где се Босанци називају и „Босанци“, али се из~~

тога не може закључивати, да они нису Срби. Јер има и такови споменица у којима се припадници Србије називају „Рашчани“. Но како име „Рашчанин“, тако и име Босанац једино су покрајинска имена, а никако имена тамо живећих народа. Остаје по томе наша првашња тврдња: да су Босанци Срби.

Видели смо, да су Босанци Срби, као год што смо и то видели, да су сви споменици босански писани једним и истим језиком. И то као језиком оног истог народа, који је тада у Босни живео, наравно без разлике вероисповедања. Сад нам је још остало да и то видимо, каквим су језиком писане те листине и како су тај језик називали и сматрали сами Босанци па и Ерцеговци.

Кад су босански владари склапали трговачке или у опће ма какве било уговоре са дубровачком републиком, онда су обично писали двојако. На име писали су језиком латинским и језиком својим, односно језиком народа, који је у Босни и Ерцеговини живео; а то је онај исти језик, којим су писане и повеље бана Кулина, Матије Нинослава и Матије Стјепана Нинослава.

Тако год 1333. а 15. марта издаде босански бан Стјепан Котроманић даровно писмо, поклањајући Дубровчанима: Рат, Стоп и Превлаку; па на крају исте повеље наглашава: да је исту издао у четири примерка и то „двје латински а двје српски“. („Monumenta Serbica“. 107.) Другим речима речено, бан босански каже: да је издао четири примерка од једне исте даровнице, од којих су две написане језиком латинским, а две ~~онет~~ језиком српским.

Ето дакле, где владар босански изречно признаје и каже: да је језик Босанаца језик српски; а кад се узме на ум, да је то онај исти језик, којим је писана повеља бана Кулина — онда можемо закључити: да је језик Босанаца још од Кулина — језик српски, и то овај исти језик српски, којим су и остали Срби изван границе Босне говорили.

У толико нам је драгоцене признање баш овога бана босанског, што је баш и он био познат, као необично велики католик.

Но Стеван Котроманић није једини, који је босански језик сматрао и називао језиком српским.

~~Уловица босанског бана Вука Вучића баница Анка заједно са војводињом Катарином Сандаљевицом, послале су год. 1406. своје благо и драгоцености Дубровчанима у оставину. Посланик који је исто благо носио, носио је и њихова попутна писма. Та писма с благом носио је у Дубровник Ерцеговац Прибислав Похвалић, који је исто тако донео и писма Дубровчана, као потврду за примљене ствари.~~

Прибислав Похвалић је по рођењу Херцеговац, а уз то још и католик, па ево шта он каже: „Ћ Прибислав Похвалић дау свакому знати, ере доидохъ у Дубровникъ посланиемъ геспое банице Анке и геспогие воевооанице Катарине Сандалевице донихъ, кнезу и властелемъ дубровачцимъ три листове ... писане листомъ српскимъ ... и други листъ, кои за овими иде српски ест писанъ въ лито роштва Христова тисушчно и четири ста и шесто лито месеца декембриа двадесети данъ.“ (Медо Пуцић. „Споменици српски“. II. 69.) Из овога се види, да он сматра језик босански за језик српски. Али он исто тако и за свој сопствени језик, за језик Херцегова-

на каже, да је језик српски, што се врло лепо види из овога што следи: „Ћ Прибисавъ Приквалићъ после воеводѣ Сандаља свидокою јере ови листъ српски писани и одписах га моомъ рукоу, и удругом листу српскоу... тази у првомъ листу српскоу.“ („Споменици српски“ II. 70.)

Но не само то, него је по истом овом Херцеговцу и ~~језик Дубровчана, језик српски.~~

Јурај Војисаљић војвода Доњијех Крајева (Босанска крајина) и синовад Хрвојин сматра и зове своје људе уз Неретву доњу — Србима, што такође сведочи један стари писани споменик од 1434. године.

Исто тако 1451. год. сматрао је своје људе Србима и кнез Владислав, син Стјепана Косаче („Monumenta serbica“. 445.). Па најзад је и сам Херцег Стјепан око год. 1454. такође сматрао своје подложнике Србима. („Monumente serbica“. 467.)

Сви ови до сада наведени примери једно и исто казују, а то је: да је у Босни и Херцеговини од увек живео народ српски који је говорио језиком српским. По томе језик Босанаца и Херцеговаца — а то је штокавштина — јесте језик српски.

V.

Нема никакве сумње да су Босанци и Ерцеговци сами себе сматрали за Србе а свој језик — т. ј. штокавштину — за језик српски, па је потребно да видимо, како су странци сматрали Босанце и Ерцеговце и за шта су их држали.

Константин Порфирогенит каже изречно, да су Босну и Ерцеговину населили Срби и то све од Дрине, па нешто мало даље на исток преко Врба-

са. Шта више због тога, што у Босни живе Срби, њему је и Босна такође Србија. Тако он каже у свом делу „de administrando imperio“. р. 146. III: да Хрватска на југу и истоку граничи са Србијом и ~~та тако да је Србија јужно од реке Цетине, а~~ источно од хлијевањске жупаније.

~~Исто тако суди и грчки историк Квинтус~~ Квинтус, који такође сматра Босну за Србију; те говорећи на једном месту о босанском бану Борићу, каже на страни 104. овако: „а кад беше близу Саве, пређе оданде на другу страну преко реке, која се зове Дрина, и која тамо негде горе утиче (наравно у Саву), те дели Босну од остале Србије“.

Ето дакле још једног сведочанства, да осим Порфирогенита, има и других, које и Босну такође сматрају Србијом, наравно ради тога, јер је Србима насељена и јер је као српска област постојала.

Покојни др. Фрања Рачки обелоданио је много старих споменика, па и франачких, који се тичу јужних Словена.

Између таквих има један споменик, у коме се налази и то, како је кнез Људевит Посавски чувши за долазак франачке војске у своју кнежевину — *Raponia Savia* — „оставио град Сисак, те побегао Србима, за који народ веле, да држи велики део Далмације“ — „*Siscia civitata relicta ad Sorabos, quae patio magnam Dalmatiae partem obtinere dicitur fugiundo se contulit*“. Др. Фрања Рачки мисли, да исти Људевит никако није могао побећи Луничким Србима, него једино Србима у Босну, што је сасвим и природно. („*Rad*“. LVI. 109) Како се пак ово догађа године 822., то ето где и Фрања Рачки признаје,

да су још тада у Босни живели Срби. Исти овај Рачки набрајајући све покрајине, где Срби живе, изречно каже, да и у Босни пребивају Срби. ~~По њему су Срби настани од „Vrbasa, Cetine i Jad-~~ranskog mora ба до Мораве и Ибра; и Zahumlju, Neretvanskoj, Travuniji, Konavljju, Duklji или Zeti **и Bosni** онкрај Vrbasa и у Србској“. („Poviest Slavenstva“. str. 17.)

Године ~~926.~~ био је у Сплѣту прквени сабор свију католичких верника, који припадају пространој сплѣтској надбискупији. На томе сабору били су присутни и Срби и то већином из данашње јужне Далмације и данашње Ерцеговине. Сам папа писао је писмо српском ~~кнезу Михаилу Витшевићу,~~ самосталном владару Захумља, препоручујући му своје изасланике с молбом, да их узме у своју моћну заштиту. И по овоме се види, како су и у Риму чак знали, да има Срба не само у Босни и Ерцеговини него и у Далмацији.

Исто тако суди и Шиме Љубић, коме такође није само данашња Ерцеговина земља српска, него чак и неретљанско приморје. Говорећи на једном месту о рату између Млечића и Ерцега Стјепана, он каже, како се већ год. 1443. „bejaše u srpskom primorju jaka vatra razplamtila, medju Mletčani i Stjepanom vojevodom Sv. Save, za Zentu“. („Priegled Poviesti Hrvatske“. srt. 109.) Шта више Љубић иде и даље, те сматра чак и Арбанију за земљу српску. Говорећи о истим Млечићима, он каже: да су још од 1421. били „teško zabavljeni ratom, sa despotom srpskim u Arbaniji“. („Prieg. Poviest. Hrvat.“ str. 92.)

Да су пак у Босни и Ерцеговини увек живели Срби, то тврде и признају и многи други хрватски писци и историци, међу које као најзнаменитији до-

лазе : Лучић, Крчелић, Ткалчић, Јагић, Маретић и т. д. Но код свега тога најглавније је ипак то, што исто тако суди о томе и фамозни поп Дукљанин, пошто и он држи Босну само као један део Србије. У својој барској кроници он каже, да „једнако би и **Србија** или Загорје раздељена на две области : на **Босну** и на **Рашиу**“.

Но не мисле тако само хрватски и српски писци, него тако мисле и сви остали словенски научењаци и писци, а нарочито пак Руси. Примера ради ми још наводимо Шафарика, као Чеха и Миклошића, као Словенца.

Па ипак све је то још мало и недовољно, јер за нас има највише вредности то, како су се осећали и за што су држали сами Босанци и Ерцеговци себе и свој језик, и то без разлике вере. А то смо већ напред видели.

Има их до душе и такових, који злобно подмећу, како је све то босанско и ерцеговачко Српство само плод тадашње српско-рашке државне надмоћности, те би отуда хтели извести и то, као да су Босанци и Босна само тада имали тип и карактер српски, када су поједини рашко-српски владари били силни и моћни ; или када је Босна под рашко-српским владарима била. Али ми смо напред навели и такових примера, из којих се сасвим лепо може разабрати, да су се Босанци и онда сматрали за Србе, кад су били и у крвавој завади са владарима рашко-српским ; било ради политичко-државних, било ради верских размирица.

Може се скоро са свим поуздано рећи, да је смрћу великога српског цара и самодршца Душана Стевана Силног пропала и велика српска царевина.

Јер у место да цар Урош, као син Душанов про-
дужи и настави онде, где је његов отац смрћу
спречен застао, он сиромах не доживе, ни да че-
стито седне на очев престо. ~~Нема и сувише трула
кварош бејаше обзела целокунти тздашњи и дру-
штвени и државни склоп Србије.~~ Није више било
оне моћне државе, која би могла зауставити силног
Турчина. Онако бујним Турцима није дакле ништа
сметало, да несразмерно брзо превале огромни део
старе Душанове империје, све до Поља Косова.

Шта је на Косову било, то је свакоме врло до-
бро познато. Тако је било суђево и Србија је као
посебна и независна државна целина пропала на нај-
страшнији начин. На Марици бејаше први страшни
пораз; а за тим убрво надође још ужаснији и у
исто време коначни пораз на Косову.

Одсудном косовском бртком нестало је Србије и
српско-рашке државе — али не за дуго. Истина
је, да су Турци прегазили ~~сву~~ српско-рашку држа-
ву, али ако су Турци прегазили Србију, нису Бо-
сну и Ерцеговину, које су се такође као српске
области још дуго одржале. Баш у то време владао
је у Босни, после Немање и Милутина, најзнамени-
тији српски владар, ~~велики и први краљ босански,~~
~~Твртко I.~~ Да су Босанци само ради државне пот-
чињености и ради притиска од стране рашко-срп-
ских владара, само из невоље сматрали себе, свој
језик и своју област српском, онда бар сад, кад ето
рашко-српске државе заједно са Србијом нестале,
не би морали себе Србима сматрати.

Међу тим ми обратно видимо, како Босна, која
је дотле постојала као српска бановина, посебна
од Рашке, постаје краљевином. Но како је главна

српско-рашка држава пропала, то босански бан Твртко проглашује себе и своју државу за српско краљевство, које ће да настави не само српски рад, него и све традиције некадашње рашке државе. Доносимо овде заклетву Тврткову, из које се то најбоље може видети.

„И сподоби ме (Христос) сугубим венцем, јако обоја владичаствија исправлати ми, првеје от испрва в' богодарован'иен нам земли Босне, по том же госпуду мојему богу сподоблшу ме наследовати престол мојих преродител, госпуде српске, за ње бо ти беху мои преродителије в земл'нем царство царствоваше, и на небесноје царство преселили се мене же видешчу земљу преродитељ мојих по них оставлшу и неумушчу својего пастира, и идох в србскују земљу, желаје и хоте уврепити престол родител мојих, и тамо с'дшу ми венчан бих богом дарованим ми венцем на краљевство преродител мојих, јако бити ми о Христе Исусе благоверному и богом постављеному Стефану краљу Србљем и Босне и Поморју и западним странам, и потом начех с' богом краљевати и правити престол србскије земље, желаје падшаја са вдвигнути и разоршаја се уврепити.“ (Fr. Miklošić. Mon. serb. p 187.)

Ово су тако јасне чињенице, да би и после овога само човек пуст и без срца могао тврдити, да Босанци нису од икони били Срби, а по томе и њихов народни језик чиста штокавштина, па им није био језик српски, него да су они и себе и свој језик само зато српским сматрали, што су тобож били под утецајем моћних рашко-српских владара.

VI.

Претпостављајући, да ће се и таквих људи наћи, који ће свакојако сумњичити Српство Босанаца и Ерцеговаца, ми ћемо свратити један поглед на ону прилику, која овим нељудима највише маха пружа за таква њихова извртања — а то је, што је ~~било времена, кад су Босанци и Ерцеговци називали и другачије свој народни језик осим именом српским.~~ Познато је, како су Турци, кад су прегазили Босну, и у Њој као и у Србији — уништили сваку могућу државну форму — те се Босна заједно са Србијом нађоше као саставне провинције турске империје. Страшан и велики удар био је то за целокупни народ српски, тим више, што зверско поступање обесних Азијата не штеђаше ни невину чељад на грудима својих матера. Крв се српска пролевала као море; убава српска села и јаки градови губили су се у диму страшне пламене слике, — а вапај бедних и невољних узалуд се проламао кроз пространу, некад красну и питому земљу Србинову.

Једино уточиште у овим тешким данима била је Србину црква, где се крепио вером у Бога, сневајући о лепшој будућности својој.

И то је познато, како су Срби у Босни, а до турске најезде били подељени на три различите вере. Тако рекући, ~~домаћа им права вера била је вера богумилско-натарска; она је била и најмногобројнија. За њом је долазила вера римска — католичка, понајвише унесена или из Угарске или управо од папе из самога Рима. Трећа вера била је православна, која свакако у Босни и Ерцеговини остаји тек од св. Саве, јер он први уведе у Босну~~

веру православну онда, када се Босна и Ерцеговина нађоше под владом рашко-српских владара. Од св. Саве постоје и два босанско-православна владичанства, која је он сам установио. Многи држе, да се је Липљанско владичанство, које је установио св. Сава, налазило у Старој Србији — судећи по томе, што у Босни има и сада црква у селу Липљу; и по што и сад у близини те цркве стоје рушевине старог православног манастира, ми држимо, да је то владичанство спадало Босни, те које то, а и многе друге прилике упућују нас да верујемо, да је липљанско владичанство, које је установио св. Сава, било друго Босанско православно владичанство.

Остајући при томе, да је Босна пре Турака имала само два православна владичанства, јасно сведочи, да је у њој православних много мање било, него ли богумила, и него ли римских католика. Но православље је све више и више расло, док се католичанство и богумилство све више и више губило; а богумилство се најзад са свим и изгубило. И тако Срби у Босни и Ерцеговини осташе и доцније под Турцима као приврженици трију вера — али не као до сада православне, римске-католичке и богумилске, него као мухамеданске, православне и римске-католичке.

~~У главном је мухамеданство заменило богумилство,~~ према је било врло много и православних и католичких Срба, који су се такође потурчили. Пошто је вера мухамеданска била у Босни у исто време и вера државна, то су се босански мухамеданци могли женити и са правим Турцима; тако се мало по мало однарођаваху крвно од свога Српства. Те које с тога, а које опет услед са свим разумљивог верског антагонизма према Србији православне ве-

ре, босански се мухамеданци све то више удаљавали од свога Српства. Они се престаше називати именов српским, повосећи се покрајинским именов Босанац или чак и страним именов Турчин. А свој језик обично називаху босанским, много пак ређе српским. Најзад су многи од њих свирепо прогањали сваки покрет у корист Српства, те отуд и поста у народу повната изрека: да је потурница гори од турчина.

Иста се је процедура дешавала и са босанским Србима католичке вере, по што се и они почеше удаљавати од свога Српства у толико, у колико су себе називали „Латинима“ ређе „Босанцима“ — а свој језик ону исту штокавштину, коју су дотле сви без разлике називали само језиком српским, почеше сада називати језиком „словинским“, ређе пак „босанским“, а још ређе „илирским“.

И овој немилој појави треба тражити узрок изван Босне. Нарочито ко познаје јединствено устројство римокатоличке цркве, томе ће то још појмљивије бити. Латинско и хрватско, па и иво католичко свећенство преправило је Босну и Ерцеговину, те су под окриљем моћне Аустро-Угарске монархије ширили међу тамошњим Србима католицима вазда анти-српске и Босанцима скроз против-народне идеје. И сами босански католици под утиском таквога образовања и васпитања почеше мало по мало заборављати на своје име и на своју народност. Доцније, кад су и домаћи синови почели ићи у католичке свећенике, нису ни сами ништа бољи били од странаца, који су их у против-народном духу поучавали.

„Bosanski franjevci večnom rođeni Bošnjaci, pola-

zili su škole izvan domovine. Oni su po visokih školah sticali do duše veliko znanje tako, da su u Bosni bili jedini ljudi, koji su što god umjeli i razumjeli; ali vrativši se kući, bjehu se većinom otudjili svojem narodu. Pošav za tim na župe (парохје) vrlo ti ljudi, znali su puk (народ) svoj poučavati (наравно у вери) ali narodne svijesti i ponosa ne mogoše jim u grudi udahnuti, jer ni sami nisu pravo znali, tko su i što su. Prema tomu izgubio je i puk mnogo narodne svijesti, on je zaboravio slavnu prošlost i porijeklo svoje (наравно српско) ter se je protunaravno počeo zvati „Latinom“, jer da je vjere latinske“. (Vjek. Klaić. „Bosna“, str. 98.)

Jedini su dakle bosanski Srbi pravoslavne vere, koji su ostali, kao što su i bili — челик-Срби, називајући и на даље себе Србима, а свој језик само језиком српским. Али баш за то, што су православни Срби тако чврсто чували и неговали у највећој чистоти име и своју народност српску, за то су баш како католички свећеници, тако и мухамеданске оце и имами, све више убијали код својих верника дух и осећај српски, бојећи се, да би они поред Српства примили и веру православну.

То би био главни разлог, што је католичка и мухамеданска вера затирала име и народност српску код својих верника. Но има томе и других разлога, од којих су и политички разлози знатно утецали на ову исту ствар. Било сад овако или онако, једно је ипак остало непромењено код ових однарођених Срба Босанаца, а то је језик српски, којим и сада а којим су увек говорили: тај језик јесте — штокавщина, коју су и они докле називали

само језиком српским, а коју тек у најновије време почеше називати разним другим именима.

Но и из тог најновијег времена имамо два доказа, да су и босански католици и босански мухамеданци називали свој језик такође српским. Тако Хрват Шње Љубић сам признаје: да је босански фратар Матија Дивковић звао свој језик, то јест штокавштину — језиком српским. („Ogledalo“ II. str. 354.). Исто је тако г. 1775. написао неки босански мухамеданац речник биља под овим написом: „Сирф иззе отлар бејандир“, што значи — „Попис биљака на српском језику“ (О. Блау „Bosnisch-türkische Sprache Denkmäler“. 151—174.). ~~Да би пак рођени Босанци игда себе звали Хрватима а свој језик хрватским (изузимајући најновије доба) нема ни једног доказа.~~

Но кад су Турци освојили Босну, Ерцеговину, Славонију, готово целу Далмацију и велики део Хрватске, све су се те земље звале именом „Босна“. Да су се доиста све те различне земље и покрајине звале Босном, то сведочи од стране Хрвата В. Клајвић (види његов историски атлас, карту: 6.); а од странаца, који то сведоче помињемо Спрунера (види Spruner Menke. 3. Nr. 90.). И из те прилике, што је у то време Босна са свим нешто друго значила, него што значи Босна данас, и што је онда иначе значила, хтеле би хрватске шовинисте да заведу на странпутицу необавештену своју масу, да су Босанци Хрвати. Те софисте траже оне људе, који су родом из данашње Далмације и данашње Хрватске, али који су спадали у старије доба под географски назив „Босне“ — па би хтели, да од далматинских и хрватских примораца направе неке

босанске Хрвате. Али то нити у науци, нити у опће има какове вредности.

По томе дакле не чини ништа, што Срби у Босни заведени и необавештени називају свој језик разним именима. Главно је дакле то: што су сви Босанци и Ерцеговци говорили једним и истим језиком т. ј. штокавштином, као што и данас њом говоре сви Босанци, без разлике вере. Да је тако, то најзад сведочи и сам В. Клајић пишући, да „svi žitelji slovjenski u Bosni i Ercegovini, bilo ma koje vjere, govore jednim jezikom“. („Bosna“, str. 74.) А тај један једини народни језик Босанаца јесте штокавштина — дакле језик српски.

VII.

Доказа смо ето тако, и ако у најбраћим потезима, да су у данашњој Босни и Ерцеговини од увек живели Срби, као и то: да је сам тамошњи народ називао и сматрао свој домаћи матерњи језик — т. ј. штокавштину — језиком српским; и то не само до Турака, него и после пропасти Босне. Али кад је Босна потпала под Турке, сјан се народ из ње раселио, како по данашњој Славонији, тако и по данашњој ~~Хрватској~~ Хрватској. Како су данашњи Славонци, нарочито они, што су католичке вере, већином дошли из Босне, премда их има, који су дошли и из старе и из данашње Србије, то треба погледати, како су ти наикадашњи Босанци, а сада Славонци свој језик и себе сматрали — а нарочито како су своју штокавштину називали. И овом приликом послужићемо се писаним старинским сломеницима и то онима, који су писали сами Славонци католичке вере.

Што се тиче најстаријих споменика из времена, пре него је Славонија допала под Турску, може се рећи, да их управо и нема. Позната су само два писана споменика; један српски, писан г. 1463. у славонском Броду на Сави („Monumenta Serbica“ 494.); *Бобују* а други хрватски, писан у Чаковцу крај славонске Нове Градишке г. 1469. (I. Kukuljević „Listine hrvatske“, р. 104.). Оба ова споменика немају скоро никакове вредности, једно, што сами собом ништа не казују, а друго опет, што се незна, ко их је писао. По томе им је не само вредност него и њихова правоваљаност веома сумњиве природе. Није дакле друкче, него да се послужимо са споменицима, који нам потичу из доба после ослобођења.

Познато је, како се по одласку Турака из Славоније, поче лепо развијати домаћа књижевност, нарочито она писана чисто народним језиком. Тај пак језик јесте најчистија штокавштина, како се само може пожелети. Па ајде да видимо, како сами Славонци сматрају ту своју штокавштину, т. ј. свој народни матерњи језик?

Почећемо са најученијим мужем свога доба, са Петром Матијом Катанчићем, који је рођен у Славонији — Валово. Он је до душе писао на страним језицима, али и из тих његових списа врло се добро може разабрати, како он мисли о језику Славонаца — о штокавштини.

Са њега је тај језик, језик илирски; другог назива он апсолутно нема за језик Славонаца. Па по што је њему штокавштина језик илирски, онда су му и сви они Илири, који год штокавштином говоре, Сад треба видети, где су све, и ко су управо ти Катанчићеве Илири?

У своме делу „De Istro“ etc. (Будимско издање од г. 1798.) Катанчић овако каже, да: Црногорци, Србијанци, Бошњаци (наравно разумевајући ту и Ерцеговину) и Срби у Угарској — и то са обе стране Дунава, говоре једним истим језиком, којим и Далматинци — а да се од Хрвата разликују (стр. 108.). Шта више исти Катанчић каже и то: да су се Хрвати од увек разликовали, па да се и данас још (XVIII. век) разликују од Далматинаца и по језику и по домовини — „prefecto et hodie Croatas ab Dalmatis ex patria, et laquendi ratione, distinctos bene novimus“ (стр. 107.).

Да не би ко мислио, да је Катанчић тиме само то хтео рећи: као да се једино далматински Илири од Хрвата разликују и по домовима и по језику, то ћемо навести и остале његове речи, које ће показати, да је он добро уверен био: да се сви Илири од Хрвата у свему разликују, па и у језику.

Тако он каже: да се осим Далматинаца и сви остали Илири веома знатно од Хрвата разликују; нарочито пак по језику (стр. 227.) А како он за штокавштину изречно каже, да је језик илирски — „Illyrice“ (стр. 140.), то је очевидно, да су по њему сви Илири говорили само штокавски. Кад њему сви Илири само штокавски говоре, и кад се такође по њему апсолутно сви Илири разликују у свему од Хрвата, — онда нема сумње, да су Хрвати говорили са свим другим језиком, различним од штокавштине.

Најзад то се и отуда види, што Катанчић, сматрајући штокавштину за језик илирски, каже: да је кајскавштина (Carniolica) језик словеначки, док

~~му је чакавштина језик хрватски (стр. 140.)~~
 Ово се потпуно подудара са једном другом његовом
 вешћу, где сматрајући само чакавце за Хрва-
 те, овакове им границе према Илирима ставља. Он
 каже: „Linea ab Dravo per Moslavinam ducta ad Czeti-
 nae fluminis Dalmatiae exortum. Regionem ab hac linea
 in occasum patentem coluere Savienses, et horum poste-
 ri Croatae usque hodie colunt“. („Specimen Philologiae“,
 etc. 24) А то ће рећи, да Хрвати живе западно
 од линије повучене од Драве, па кроз Мославину
 до утока реке Цетине у Далмацији; а на том про-
 стору живели су од увек њихови потомци (Чакав-
 ци), који ту и данас још живе. Јасно је дакле, да
 по Катанчићу Хрвати нису Илири и да не говоре
 илирским језиком т. ј. штокавштином. Шта више
 по њему чак има и више тога, у чему су Словен-
 ци (наравно по језику) много ближе Илирима него
 ли Хрвати (стр. 150.)

Видели смо, како је Катанчић рекао, који су све
 то Илири, који говоре штокавштином, т. ј. који го-
 воре онако исто као и Далматинци. Али он каже
 још и то, како Босанци и Далматинци гово-
 ре оним истим језиком којим говоре и
Србијанци (стр. 144.); а мало даље и на истој
 тој страни каже, како сви Срби говоре јези-
ком илирским — „Serblii.... universi dialecto Illyri-
 ce usi“. Па пошто Катанчић признаје и тврди, да
Илири сами себе зову Србима, па да их и
 други исто тако зову Србима, а и Илири-
 ма, а и Власима. (стр. 217. и 227.), то онда нема
 сумње, да је он као и сви његови Славонци сма-
 трао свој домаћи народни језик за језик српски.

Ето тако учени Катанчић и као рођени Слаго-

~~нап и као католички калуђер (франезап) сматра свој народни језик, т. ј. чисту штокавштину за језик српски; а све оне, које штокавски говоре за Србе — премда их други поред тога имена још и Илирина, па чак и Власима зову. Да Катанчић није овде помишљао само на православне штокавце, него такође и на католичке, то сведочи он сам, кад каже: „да вера не чини разлику у народности — „ad hic (ritus) non facit diversitatem in gente.“ (стр. 143) Најзад то признаје и сам Људевит Гај, који као Хрват, препородитељ и прави отац данашњих Хрвата каже, да су Срби Илири, и то да су: „Iliri.... pod slavnim posebnim imenom srpskim“ („Ilirske Novine.“ г. 1840.)~~

Сад, кад смо све ово видели, могли би поћи и даље, па погледати, шта остали учени Славонци, такође католици, пишу о народу, који живи у Славонији, и о језику онамошњег народа — о штокавштину. Но у место тога ми ћемо се задовољити само са још два домаћа сведока, којима ћемо довољно расветлити ово наше доказивање.

Торквато Брлић такође је католик и рођен Славонац, па и он каже, да су: „у целом илирском трокуту живели Срби римокатоличког и источног (т. ј. православног) закона.“ („Statistik der illyrischen Sprache“, види предговор стр. 3. г. 1854.) Ето где и овај славонски католик — „шокац“, зна и за Илире православне вере и за Илире католичке вере, међу које и сам спада и које он Србима зове. За свој матерњи језик, којим говоре и сви остали Славонци без разлике вере, он изрично каже, да је језик српски (види исту граматику стр. 14.) Три године касње (1857.) из-

дао је споменике српске, за које рече, да их је са немачког на српски превео; а превео их је на чисту штокавштину. Тако би то био још један доказ, да је штокавштина не само од Босанаца и Ерцеговаца, него и од Славонаца сматрана једино као језик српски. Да је пак ма ко, рођен у Славонији, икада рекао за свој језик, за штокавштину, да је језик хрватски, апсолутно нема ни једног случаја све до наших дана. Према томе није ни најмање претерао и згрешио ~~славни славонски песник Матија Анђелић Великовић~~, кад се овако у песми обраћао на своје земљаке католичке вере: „O Slavonče! ti se vrlo varaš, koji god mi tako odgovaraš; ~~vaši atari jesu knjige znali, srpski štili, a srpski pisali~~“ (Djela M. A. Relkovića, str. 291.). Када би дакле и на даље почели овако набрајати све премноге доказе о Српству Славонаца и њиховог језика, без разлике вере, не само да би отегли ствар, него би и са свим сувишно било.

Према томе остаје нам још само то, да видимо, којим је језиком говорио онај народ, што је живео у данашњој, као и у Старој Србији. Но и сувише би смешно било доказивати оно, што још нико осумњичио није. Јер како се види из свију писаних споменика старе и данашње Србије, само једно излази, а то је: да су тамо живели сами Срби и да су говорили такође једино штокавштином, коју су као и Босанци и као Славонци сматрали и увек називали једино језиком српским и никако другојаче. ~~Дакле језик и народ данашње Србије, Старе Србије, Босне, Ерцеговине и Славоније био је од увек, као што је и сада, српски — а говорио је једном те истом штокавштином.~~

Према томе излази само на једно: догод допире штокавштина, дотле допиру и Срби.

Но, има људи, који су и у овако јасну ствар ипак хтели да уведу забуну и пометњу. Има на име народа, који говори штокавски, и то не од увек, па себе у најновије време назива Хрватима, као што и штокавштину не зову језиком српским, него разним другим именима. Овако шта са свим је неприродно — и никако није могло понићи међу самим народом из његове сопствене побуде, него је уметним начином наваламљено школом, црквом и књигом у опће. Ти дакле људи, који се данас осећају и називају Хрватима, а при том говоре штокавски као јединим својим матерњим и народним језиком, нису ништа друго — него похрваћени Срби; т. ј. Срби, који се више не осећају и не зову Србима, али су ипак задржали многе особине народности српске, — па и језик.

Управо баш ова прилика, што су ти похрваћени Срби задржали свој првобитни језик српски, и ако су се престали осећати Србима, била је у стању да охрабри толике напри-научењаке, нарочито хрватске, па су почели тврдити, или су бар почели сумњу у необавештен свет уносити, како тобож штокавштина није језик само народа српског, него и народа хрватског, — а има их, који са свим дрско тврде, да баш отуда штокавштина и није језик српски него једино и само језик хрватски, што како смо видели са свим обратно стоји.

VIII.

Ми би могли одма да наведемо скоро све словенске учењаке, па и многе стране, који сматрају

штокавштину једино као језик народа српског. Али у место тога ми ћемо радије навести неколико знатнијих хрватских учењака, који ће нам у овој прилици и ако, као наши национални противници, такође посведочити: да је штокавштина језик српски.

Пре свега почињемо са ученим професором бечког универзитета, са В. Јагићем, који и ако није баш изречно тврдио, ипак сматра штокавштину за језик српски. Ми то изводимо из премногих моментата његових појединих расправа, чланака и књижевних оцена. Навешћемо овде само један такав пример, који вадимо из његова дела, које носи наслов „Historija književnosti naroda hrvatskog i srpskog“; па ево, шта стоји у том његовом делу: „~~Ono doba (XV. и XVI. век) bejaše jezik srpski čak jezikom diplomatskim: turskoga, ugarskoga i rumunskoga dvora, kada su štogod s Dubrovnikom ili medju sobom ugovarali; to nam dokazuju njihova pisma, koja se nalaze u zbirci srpskih listina, kod Miklošića, kao na primer pisma Amurata II. od 1430. i 1442. g. na republiku dubrovačku, pisma Mohameda II. Alibeja, Hamza-bega, Bajazita II. Selima I. Sulejmana II.; pisma kralja ugarskoga Matije od 1465. g. na fratra Aleksandra Dubrovcana, pisma Ivana Zapolje na Mehmed-bega, pismo Aleksandra vojvode moldavskoga na Dubrovnik i t. d.~~“ То је само један пример, а таквих би примера могли још навести, но ми смо задовољни и са овим једним, из кога се са свим лепо види, како и Јагић, и ако Хрват, а као стручан учењак првог реда каже отворено, да су језиком српским била писана сва она напред поменута писма. Та пак писма писана су чистом штокавштином; шта више оном метом, каковом се сви Срби и данас служе. По томе дакле

Јагић као Хрват признаје, да је штокавштина језик српски.

За Јагићем дошао би одма Шиме Љубић који каже, да „mieste što i šta, s kojima se Srbiji uvijek služe, Hrvati upotrebljuju višekrat ča, a gdje je talijanština imala više upliva ca“. („Ogledalo“. I. 68.). Он иде и даље, па до најмањих ситница казује, у чему се све језик српски од језика хрватског разликује, то јест, у чему се разликује штокавштина од чакавштине. Тако он наводи чак и то, ~~како „Hrvati mal da ne svudi izgovaraju h kao Niemci čh a Srbiji ne“~~. („Ogledalo“. I. str. 68.). Остајући доследно при својој тврдњи, да је штокавштина језик српски он и језик Дубровчава и Которана назива и сматра језиком српским, те каже, да су „djela najstarijih pisatelja dubrovačkih i kotorskis rodom srpskim ili barem odgojenih pod uplivom srpskog narječja kako na primjer Šiška Minčetića, Gjore Držića i t. d.“ („Ogledalo“. I. str 69 i 70).

Исто тако суди о штокавштини и Јурко Крижанић, чувени хрватски панслависта, рођен у сред давашње Хрватске, крај Карловца. Он је на име год. 1666. написао словенску граматику, у којој је између осталог говорио и о језичној разлици између српског и хрватског говора. Ако му се ма и та друго може пребацити, то му се једино не може пребацити, да није знао каквим језиком говоре његови Хрвати, јер је тај језик у исто време и његов сопствени језик. Србе је наравно мање познавао, и то само оне, који су живели у провинцијалној Хрватској, од куда је и сам родом био. С тога он и говори само о штокавштини јужног наречја.

Говорећи дакле о разлици српског и хрватског

језика, он каже и то, како писме *л*, ако је код Срба на крају речи, онда гласи као *о*; док исто то *л* код Руса и Хрвата остаје и на крају речи *л*. Даље каже он, како Срби у другом падежу множине имају *а*, док Руси и Хрвати тога немају. Даље говори, како Срби мењају у појединим падежима *г*, *к* и *х* у *з*, *ц* и *с*, а Руси и Хрвати ни то не чине. У место тога они „ljubet neot minno izrikat ta slova“ и т. д. („Rad“, XVI. 191.—192.) А из свега овог излази опет оно исто, т. ј. да и овај Хрват сматра штокавштину за језик српски.

Сада прелазимо на Људевита Гаја, који је до душе првак илирског покрета, али је ипак Хрват. Шта више Гаја сами Хрвати сматрају као свога народног препородитеља. Ајдемо дакле да видимо, шта каже тај Гај за језик српски, т. ј. за штокавштину.

Год. 1852. написао је Гај у својим сопственим новинама један чланак, у коме полемишући са Антуном Старчевићем, каза и ово: „Као што **ја**, тако и већа част родољубивих Хрватах, који браћу Србље и Србство, као најглавнији temelj jugoslavjanske, или како ју ми polag stare dogodovštine nazvasmo, ilirske narodnosti smatramo.“ Дакле Гај и многи Хрвати сматрају Србе као Илире, и то као најглавнију грану и темељ народности илирске. Али како Гај не искључује из Илирства ни остале Југословене, као н. пр. Словенце, Хрвате и Бугаре; то је веома потребно видети, шта он даље о најглавнијој грани и темељу Илирства суди?

Осврћући се узгред у продужењу поменутога свог чланка и на Павла Витезовића, такође Хрвата, који се је много борио за народни језак, овако

продужује Гај: „Камо стиде, да је он онда (т. ј. Витезовић) као што ми сада у новија времена, најглавније гране језик (т. ј. језик српски)... и својој сјелости priglerlio“. Ето дакле где и Гај признаје, да су сви Илири изабрали један исти језик, и то језик најглавније гране илирске; а та грана, која је у исто време и темељ Илирства, како смо по самом Гају видели, јесте народ српски. Како је пак језик народа српског штокавщина, то онда следи, да и Гај признаје штокавштину за језик српски. До душе и Гај и његови Илири често пута зову ту исту штокавштину и језиком илирским, ну то не мења у начелу Гајево тврдо уверење, да је штокавщина, којом сада сви Илири говоре, — језик српски. „Тако на пример — каже Гај — sav svet за и признаје, да смо ми книжевност илирску подigli; ну нама још нити из далека није на ум пало икада tvrditi, да то (т. ј. језик, којим је писана илирска књижевност, а то је штокавщина) није српски, већ илирски језик“. („Danica“ br. 36. god. 1846.)

Држимо, да ово неколико важних признања са стране најученијих људи хрватских бејаху довољни, па да се види, како и сами Хрвати сматрају штокавштину за језик српски. Дакле и по признању самих Хрвата излази, да штокавщина није хрватски, него само језик српски. Ну ми се не ћемо само тиме задовољити, да то докажемо; ми ћемо и даље поћи, како би са свим потпуно могли доказати и видети: који је то народни језик хрватски, кад већ штокавщина, по признању самих Хрвата, није језик хрватски. И за то ћемо се такође послужити хрватским писцима, који ће нам и у овој прилици

сами казати: Који је тај језик, којим говоре Хрвати као својим народним језиком?

Пре свега треба звати, да као год штокавштину, тако и кајкавштину сами Хрвати не држе и не сматрају за језик народа хрватскога. Сам И. Кукуљевић отворено признаје, да кајкавштина није хрватски, него словеначки језик. Када је оно 15. јуна 1861. г. као велики жупан држао говор у троједничком сабору, онда је између осталог рекао и ово: „Језик онај, што га наш народ хрватски изпод Окића, око Самобора, у Загорју и Туровом-пољу говори (а то је кајкавштина) није по законим језикословља чисти хрватски, према да се саде тако зове... та првако и милом словеначким (т. ј. словеначким — крајским) називом га је зашт наш (хрватски) народ још и XVI. и XVII. вијека“. Ко зна, колико је заслужан за Хрвате овај исти Кукуљевић, и коме је познато, какав је страшан хрватоман он био, тај ће извесно моћи и то појмити, од колике је вредности ово његово признање за нашу тврђу: да кајкавштина такође није језик народа хрватскога.

Али не мисли тако само Кукуљевић, него се може рећи, да то његово мишљење дели и сам Јагић. У једном свом делу доказивао је Ст. Новаковић, да је кајкавштина дијалекат хрватски. То се није свилело Јагићу, па позивајући се на Даничића, који кајкавштину сматра само као газријеџје дијалекта словенскога, држи, да је Новаковићу „ваљало са свим негдје другдје гледати Хрвате и хрватску књижевност, а **ни по што** и риком кајкавизму“. („Rad“, XVIII. str. 240). Дакле и Јагић каже, да се кајкавштину ни по што не може узети као језик хрватски. Исто су то и још куд и камо јаче доказивали и остали

Хрвати као год и страни писци, међу које на првом месту спомињемо: Милеша, Будманџа, Даничића. Сви су они доказивали да само да ~~кајавштина~~ није језик хрватски, него шта више, да је и тако звана „хрватска кајавштина“ много ближе словеначком, него ли хрватском језику. Кад се свему овоме дода још и та прилика, што Словенци не познају никаквова друга језика, којим би се као својим народним служили, осим једине кајавштине — онда држимо, да не ћемо ни најмање погрешити, ако будемо тврдили, да и кајавштина није језик хрватски него словеначки — крањски.

IX.

Кад знамо и када постоји факт, да ни штоавштина, ни кајавштина није језик народа хрватскога, онда нам ништа не смета да тврдимо, да је ~~једино чакавштина народни језик Хрвата. И то не од~~ ~~скова, него од најстаријих лавина;~~ управо од онда, од када се за њу зна, па све до дана данашњег. Исту су чакавштину само Хрвати употребљавали као свој језик, па је тако и данас још, само они употребљавају као свој народни језик. Тако чакавштину познаје свеопћа наука, тако је сматрају сви словенски научењаци, па најзад тако је сматрају и сами Хрвати, што и јесте код ове ствари најзначајније.

Да је чакавштина народни језик хрватски, то се и отуда види, што се она и данас још протеже и влада, једино онде, где живе Хрвати без примесе српске или словеначке. Тако н. пр. ~~на оном истом~~ простору, где је још Порфирогенит ставио границе хрватске, после првог досељења Њиковог, живели су

од увек чакавци. Пред нама су „Listine hrvatske“ што их 1863. г. издаде И. Кукуљевић-Сакцињски. Тих листина има 380. (триста и осамдесет), а ни једна не допире источније од Врбаса и јужније од Цетине; другим речима, све су оне писане у оним границама, које Порфирогенит ставља Хрватима и Хрватској. Ако од ових листина изоставимо оне две-три српске листине, које је Кукуљевић уметнуо у своју збирку, такође као хрватске, онда ћемо видети: да су све остале писане искључиво чакавштином. Ова прилика тако је очевидна, да би свако могао и без коментара одма увидети, да ~~само чакавштину припада име хрватско~~. То на послетку признаје и угледан хрватски песник Станко Враз, који 1843. г. овако писао о имену хрватском: „по глави (т. ј. по језику) то dakle иде име (име хрватско) једино Hrvate, čakavce, т. ј. ону грану јужнословјанску, што треба у свом говору ~~са~~ **миесто шта или kaj**; ~~а ти~~ **Hrvati** станују од старине у Приморју, по већој страни приморских вароших, задарском окружју и по околних приморских и далматинских“ („Kolo“. III. 31.).

Са малом разликом Порфирогенитових хрватских граница, ето где и С. Враз признаје, да су Хрвати само чакавци, а чакавштину да је једино језик хрватски. Сви хрватски писци и старијег и новијег доба, називали су свој чакавски језик, хрватским језиком; а нема апсолутно ни једног примера, да је ма који чакавац називао свој језик и себе ни Словенцем — Крањцем, ни Србином. По томе не може бити сумње, да је чакавштину једини народни језик хрватски.

Но признати се мора, да ипак има „хрватских листина“, које су писане штокавштином а које по-

тичу из крајева, докле не допиру историјске и етнографске границе Хрвата. Такове су листине писане од похраћених Срба; јер како већ напоменусмо, има и таквих људи, који се са свим осећају хрватски, сматрају себе и свој језик хрватским, а ипак говоре српски онако исто, како су говорили, док се нису Хрватима звали и осећали. ~~Та људи јесу данас похраћени Срби~~, који су задржали и као Хрвати свој некадашњи језик српски, те од таквих датирају и сви они споменици, који се сматрају хрватским, а међу тим су писани језиком српским, т. ј. штокавштином. За ово имамо прекарне потврде у томе, што нема ни једне такве листине, која је писана у времену пре српских доселења у крајеве, где Хрвати живе и где се мешају са Србима.

Исто тако има и чакавских листина из крајева ~~северно од Ђуна, где су се Хрвати са Словенцима мешали~~, док у опће нема ни једног примера, да су Хрвати били штокавци, где су се само са Словенцима мешали, него су ту као увек само чакавци или кајкавци, који нису нико други, него похраћени Словенци. ~~На граници крајње границе налазе се два чисто српска села, Мариндол и Бојанци, која су од свуда околена самом кајкавштином~~, па ипак они и данас сачуваше свој чисти српски језик, своју штокавштину. Исто тако има у Истри једно српско село, ~~Церој~~, такође околени од свуда чакавцима и кајкавцима, па је и оно сачувало све до данас своју чисту српску штокавштину. Ово нису пуке случајности, него то су веома јаке чињенице, по којима није тешко докучити, да су једино чакавци Хрвати, а чакавштину народни језик хрватски. Другим речима, где год се спомињу штокавци и кајкавци под

именом народности и језика хрватског треба знати, да су то похрваћени Срби и Словенци. Овом похрваћивању ишле су знатно на руку и политичке, а богме много више ондашње верске прилике; а таково Хрватство јесте појам, чисто уметне и политичке природе, који је новијег датума и који нема ничег заједничког са народом хрватским у генетичком смислу. ~~То новије и политичко Хрватство потиче већ из XVI. века; када су се Срби, бежећи испред Турака, још јаче него докле измешали са Хрватима. Понављамо, да су тек мешавином народа хрватског с народом српским и словеначким, поникли ови нови и политички Хрвати; или боље, ови „хрватски“ штокавци и кајкавци. То је најзад свакоме добро познато, ко год се иоле бавио одношајима Хрвата и Срба и ко је ма што год о томе мислио.~~

Сам учени Јагић отворено признаје, да тек некако од XV. и XVI. века потичу оне тако зване „листине хрватске“, које су писане у данашњој Хрватској, а у добу ускочком. Једино те „хрватске листине“ писане су, како сам Јагић вели, штокавштином и ћирилицом. Нама се такође чини, да су те исте листине само за то „хрватске“, што су писане у Хрватској, и што их је г. Кукуљевић утурио у своју збирку „Listina hrvatskih“.

Чудновата и у свету ретко позната појава, која код Хрвата у велико влада, јесте необична манија за својатање туђег у опће, а напосе за својатањем туђих језика, налуштајући при томе свој сопствени. Таково поступање уродило је веома немилим плодом, јер је народ хрватски постао скроз равнодушан, како према свом језику, тако и према својој народности и домовини. У томе се тако далеко ишло,

да и сам Смичиклас признаје, како се „Hrvat po stotinu puta i gotovè uvijek sam nazivlje općim imenom Slaven, a gotovo nikada Hrvat“. „Poviest Hrvatska“, I. str. 500).

Тако је ето потрајало све до ослобођења Хрватске и Славоније испод Турака. А одма после ослобођења почну се Хрвати прибирати око народне књижевности увиђајући једва једном, да се књижевност не мора само на латинском, немачком и мађарском језику писати. Но на првом кораку морали су се спотаћи, по што ни сама нису знали, ко су и шта су; којој ли народности припадају и који је њихов народни језик. Уза све то много су хтели, а снага им бејаше премалена, ~~да то се сва тадашња књижевност њихова преселете у илирску.~~ Први њихови људи почеше проповедати заједницу свију Југословена под одним и заједничким именом илирским. Том су се покрету одазвали многи Словенци, али се Срби не одазвали, поглавито с тога, што су зарана приметили, како је то Илирство учерело у првом реду против Српства. То најзад сведочи и сам др: Шиме Мазур, који каже, како је „idejom ilirstva i jugoslavenstva bila namijenjena Hrvatskoj mnogo šira zadaća od one, koja se danas specifički izrazuje izrazom „hrvatske državne misli“. („Programi“, i t. d. str. 42.) Но још нам боље казује то исто хрватски песник Драг. Ракован пишући г. 1843 свој „Mali katekizam za velike ljude“. Тако он каже, да се Хрвати само за то зову Илири „što hoćemo da imamo literaturu, a znamo da naše tri hrvatske županije — ne mogu imati svoje posebne literature. Naša literatura treba da obuhvati i ostalu našu braću po krvi i jeziku: Slavonce, Dalmatince, Srblje, Krajnce, jednom rečju sve jugoza-

padne Slovene. Ona se (naravno literatura) ne može nazvati hrvatskom po tome, što bi tada svaka od rečenih narodnosti (т. ј. илирских) mogla zahtevati, da se zove i njenim imenom, zato se eto moralo uzeti jedno opšte ime... a to je ilirsko". Из свега се дакле лепо може видети, како су тада малени и незнатни Хрвати хтели, да се помоћу Срба и Словенаца повећају и рашире; и то поглавито баш илирским покретом.

Узмемо ли сад све оно на око, што су и како су, и пре и после илирског доба, Хрвати поступали према Србима, биће нам на мах све оно јасно, шта су Хрвати смерали са Илиризмом постићи. Но главно је ипак то, и не да се ничим побити, да су Хрвати ~~пришлели у илирском покрету штокавштину од Срба и~~ — да се тек од онда са њоме служе, од када су дошли у ближи дотицај са народом српским, управо од онда од кад потичу прва похрваћивања Срба прво у Далмацији, да много доцније у Босни, Хрватској и Славонији.

X.

Први међу Илирима, био је др. Деметер, угледан драмски песник и првак тадашњег илирског покрета, који је искрено исповедио још 1847. године, како су сви Илири усвојили један једини језик те га признали за свој илирски језик. Јер „*perva naša skerb bila je odlučiti — вели Деметер — које jugoslavjansko nariečje podići se ima na naš književni jezik*". („Danica br. 12) ~~Тај језик, што га Хрвати изабраше за оњи језик илирски, јесте језик српски, на име штокавштину, што признаје и сам Ш. Љубић кад каже, како „današnji Hrvati, kojih nema mlogo, na Ga-~~

jev poziv odlučno odstupiše, od svoga (jezika) pomiešanog poriekla... te su ozbiljno poprimili tako zvane srpske načine i oblike jezične... **do ciela u učenju i u javnom životu**". („Ogledalo". I. str. 70 i 71).

Но у место да буду благодарни Србима, по неки Хрвати почеше доказивати, да штокавщина није само српски, него и хрватски језик; па се најзад нађе још и ученија глава, добро познати „првак народа хрватског" др. Антун Старчевић, ком не изведе стид образ, кад рече 1852. г. да он не зна за српски језик. Баш у Гајевим „Nar. Nov." написа он неколико чланака, где између осталог и то каза, да „Hrvati имају три наријечја и то: штокавско, кајкавско и ђакавско". Тога ради нападну Срби Гаја, чудећи се, како је могао допустити Старчевићу, да такав памфлет штампа баш у његовим „Nar. Nov.", које су дотле са свим другачије писале? На то је устао Гај, те је 3. новембра 1852. г. написао „Izjavljenje radi Starčevićevih članaka o Srbima i serbskom jeziku". Ту се он правда, да је то могао учинити Старчевић само за то, што је у одсуству Гајевом исти памфлет протурно у његове новине. Те најзад признаје, да су хрватски Илири увели у свој целости језик српски у књижевност хрватску.

Још много пре тога написао је Гај 1846. год. у „Даници" чланак под натписом „~~Čije je kolo?~~" Говорећи у том чланку, чији је овај језик штокавски, што га сви Илири у свој целости усвојише, он каже: да је српски. Ево тога његовог признања: „kako da se prepiremo, što je kod Srbaljah narodno, što li nije; kod Srbalja, u kojih od oltara do čobana ništa

biti ne može, što ne bi narodno bilo; kod Srbalja, od kojih mi jezik (наравно штокавштину) u svojoj mudrosti i u svom bogatstvu i običaje u svojoj izvornosti i čistoti učiti moramo, ako hoćemo (наравно Хрвати) da ilirski život obnovimo; kod Srbaljah, koji su u svetinju svoga srpštva onaj narodni duh i oao rodoljubstvo uzdržali, kojim smo i mi u novije doba, radi sloge pod prostranim imenom „ilirstva“, novim životom uskrsnuli; kod Srbalja, koji su nama (Хрватима) od starine sve sačuvali, a kojima mi malo, ili sa svim ništa glede samoga narodnoga života dati ne možemo... Nikako se neda izvesti ona posljedica da nešto nije srpski samo zato, što je i ilirski... Ta na primjer sav svet zna i priznaje da smo mi književnost ilirsku podigli; nu nama još niti iz daleka nije na um palo ikada tvrditi, da to nije srpski već ilirski jezik; pa će se **ponosimo** i hvalimo Bogu velikomu, što mi Hrvati s braćom Srblijima **sada** jedan književan jezik imamo“. Ето тако и сам Гај, као прави отац и преподитељ данашњих нових, или боље да речемо, политичких Хрвата, отворено признаје, да је он узео језик српски заједно са народним обичајима и песмама за књижевни језик код Хрвата. Шта више, он се поноси, што Хрвати сада, по што су примили српску штокавштину, имају са Србима један и исти књижевни језик. Дакле кад се све уважи, онда излази, да су Хрвати узели српски језик само за књижевни језик, а народ хрватски и на даље је остао при своме старом језику — при чакавштини, као што њоме и данас још говори. Са свим се друго смрало са припањем језика српског, али се хвала богу није успело; па зато, кад су Хрвати видели, да никако не могу Србе

прогутати — и да Срби и на даље остају Срби и ако су Хрвати примили њихов српски језик, а у нади, да ће их тако лакше похрватити — ~~почеше~~ ~~убити сву вољу за Илиризам.~~

Они се на брзо осведочише, „да не ваља нити по зраку илirsке кале градити, нити одвише у друге се уздати и њихово пријатељство тражити, већ да је најбоље на темељу своје историје и својих стародавних правах развијати своје биће“. („Pozor“. бр. 70. 1863.) Тако се завршило Илирство, са којим су се Хрвати без не муке раскрестили, али није тако лако ишло са растајањем од тек примљеног српског језика. Српски језик, који је све више међу Хрватима продирао, нису никако хтели одбацити, и ако је још 1845. год. ~~жупанија загребачка захтевала „понише повог илirsког (т. ј. српске штокавштине) и uvedanje starog hrvatskog pravopisa, te razdvojenje osnovane katedre hrvatsko-slavonskog jezika i književnost, u jednu katedru hrvatsku a drugu slavonsku“.~~ Овде је очевидно, да се под катедром језика славоноског расумевао онај исти језик српски, што га је Гај по сопственом признању узео од Срба, те га у целини узео у књижевност хрватску.

Према је опћа жеља пука хрватског била, да се Хрвати посве опросте илиризма и језика српског; и ако се то најзад и у новинству захтевало, — ипак се штокавштина никако није из хрватске књижевности испустила, него је и у све школе и звања уведена. Она поче мало по мало продирати и у јавни и у приватни живот скоро свих Хрвата, те поста чак и званични земаљски језик целе троедне краљевине.

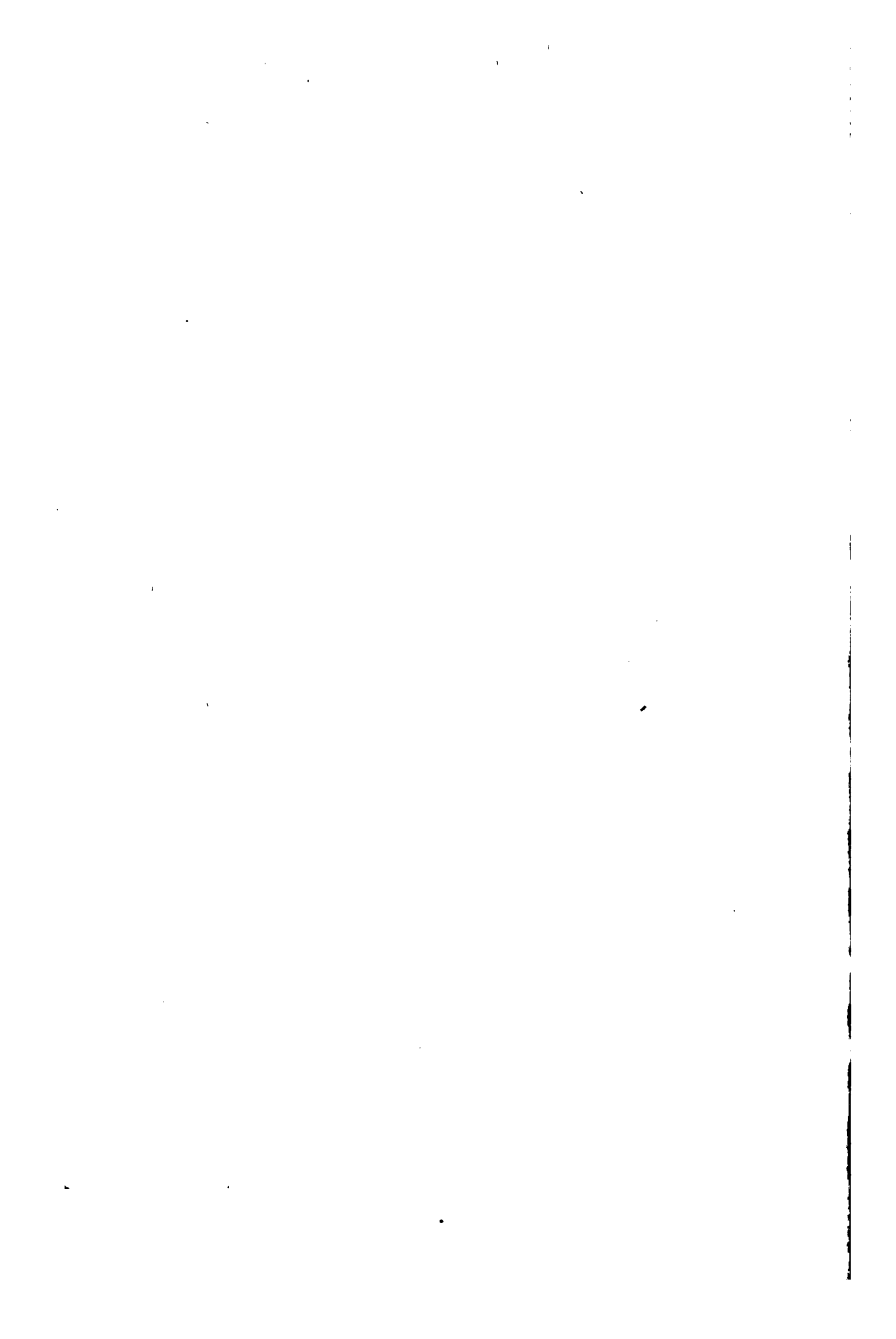
Тако, када је Вебер Ткалчевић 1885. г. казао у

скупштини „Матице Хрватске“, да примећује, како неки млађи писци хрватски све то више пријањају уз начин писања „који се обично зове српски“ а то је штокавщина, и да он тај исти језик назива и хрватским само за то, што њиме данас говоре и неки Хрвати, — то је он и сувише скроман био, нарочито према ономе, што су поједини Хрвати о српском језику говорили и писали. Њима није баш ништа сметало, да својатају језик српски заједно са словеначким, поред свег тога, што је народ хрватски још и у XVIII. веку називао кајкавштину само словеначким-крањским, и што је штокавштину све до наших дана свако живи од Хрвата сматрао као језик „влашки“ т. ј. српски. Данас пак, почињући од последњег сеоског писара, па све до универзитетског професора, нема ни једног Хрвата, који дрско не тврди, да је штокавщина језик хрватски, изузимајући прост народ, а особито кајкавце, који још увек сматрају штокавштину као „влашки“ т. ј. као српски језик.

Разгледамо ли мало боље код наше браће Хрвата ту чудну појаву за својатањем туђих језика, видећемо, како су они управо од најстаријих давнина веома силно нагињали за присвајањем туђих народних обележја, а нарочито туђих језика. ~~Тако је било времена, кад су се Хрвати служили искључиво латинским језиком; касње су примили језик мађарски, онда словеначки-крањски, па затим немачки~~ — и најзад ево где примише и наш српски језик. Како је извршено то примање нашег језика, ми смо потанко разложили у овој нашој књижици и судећи по томе, можемо поново као са свим поуздано закључити и рећи: да су једини прави Хр-

~~ради они који говоре чакавски. Они нису Хрвати,~~
~~који говоре кајкавски и штокавски такође су Хрва-~~
~~ти, само што не говоре својим него туђим — срп-~~
~~ским и словеначким језиком. Али такви Хрвати~~
~~нису прави, јер су постали од покрваћених Слове-~~
~~наца и Срба, те су као такви које политиком, а~~
~~које школом и првом створени. Не ћемо дакле~~
~~претерати ни мало, ако кажемо, да је појам тако-~~
~~вог новог хрватства пуки политички појам. И тако~~
~~дакле можемо завршити ову нашу књижицу са не-~~
~~оборивим доказима, потврђеним истином: да су~~
~~Штокавци само Срби, а штокавштина да~~
~~је само језик српски!~~

La slo:
 u tu polu
 dikin tek
 Rim ja
 srpski Rim
 kpana!

Погрешке у овој књизи ове су:

На страни 13. у реду 11. од озго стоји слово и, место чега треба да дође мала линијица (—).

На страни 31. у реду 10. од оздо стоји реч провинцијалној а њу треба сасвим изоставити.

На страни 32. у реду 6. од озго стоји Чаковцу, у место Човцу.

На страни 41. у реду 1. од озго стоји згоће на место згеће.

